

Bilgisayar Mimarisi Lisans: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.tr>

3 Giriş/Çıkış Organizasyonu (I/O Organization) ve Yol Erişimleri

Amaç, iç saklama birimleri (saklayıcılar, bellek) ile çevre birimler (tuş takımı, fare, modem, yazıcı, hard disk, ağ kartı) veri aktarımını sağlamaktır.

3.1 MİB - G/Ç Arabirimi Bağlantıları

Yalıtılmış G/Ç Haritası (Isolated IO Map) :

a) Bellek ve G/Ç birimleri için ayrı adres ve veri yolları olabilir.
b) Bellek ve G/Ç birimleri için ortak adres ve veri yolları olabilir.
Bir denetim hattı, Bellek/GÇ seçimini belirler.

Örnek:
Intel x86 işlemcileri

Geçerli adres (address strobe), R/W, saat gibi hatlar.

Bellek ve GÇ haritasının boyutları farklı olabilir.
Bellek erişimi ve G/Ç için ayrı komutlar vardır:
Bellek: LOAD, STORE G/Ç: IN, OUT

www.akademi.itu.edu.tr/buzluca
www.buzluca.info

Bilgisayar Mimarisi

Bellek Haritalı G/Ç (Memory Mapped IO) :

- Aynı adres ve veri yolları hem bellek hem de G/Ç birimlerine erişimi için kullanılır.
- Belleklere ve G/Ç birimlerine aynı komutlar ile erişilir.
MOVE, LOAD, STORE

Örnek:
Motorola 68XX, 68K işlemcileri

www.akademi.itu.edu.tr/buzluca
www.buzluca.info

Bilgisayar Mimarisi

Bellek ve G/Ç için ayrı yollar olması:

Bellek ve G/Ç için ortak yol kullanılması:

www.akademi.itu.edu.tr/buzluca
www.buzluca.info

Bilgisayar Mimarisi

3.2 G/Ç Arabirimi (I/O Interface):

Çevrebirimler (peripheral), MİB yollarına G/Ç arabirimleri üzerinde bağlanır.

Arabirimin işlevleri:

- Hız farkını dengelemek
- Veri yapılarını, kodları dönüştürmek
- Hata düzeltme
- Çevre birimleri ile MİB arasında işaret dönüşümü. Manyetik, elektromekanik

Örnek G/Ç Arabirimi:

www.akademi.itu.edu.tr/buzluca
www.buzluca.info

Bilgisayar Mimarisi

3.3 G/Ç Birimi ile Bellek Arasında Veri Aktarımı Yöntemleri:

1. Programlı Aktarım (Yoklamalı Çalışma "Software Polling"):

MİB'in sorumlulukları:

a) Bir programla sürekli G/Ç ara biriminin bayraklarını gözlemlemek (meşgul, hazır)
b) Veri aktarımını yapmak (G/Ç birimi ile saklayıcılar veya bellek arasında).

G/Ç ara biriminden okuma:
MİB bir programla G/Ç ara biriminin durumunu okur.
Eğer G/Ç arabirimi çevre birimden (peripheral) veriyi aldıysa "HAZIR" bayrağını çeker.
MİB G/Ç arabiriminde veriyi okur ve belleğe (saklayıcıya) yazar.

G/Ç ara birimine yazma:
MİB bellekten dışarıya veri göndermek istiyorsa G/Ç ara biriminin bayraklarını gözler.
Eğer G/Ç birimi bir önceki veriyi gönderdiyse "BITTI" bayrağını çekmiştir.
Bu durumda MİB bellekten veriyi okur ve G/Ç ara birimine yazar.

www.akademi.itu.edu.tr/buzluca
www.buzluca.info

Bilgisayar Mimarisi

1. Programlı Aktarım (Yoklamalı Çalışma "Software Polling") devamı:

Olumsuz yanları:
Meşgul bekleme (busy-waiting)
G/Ç ile ilgili her iki işlem de MİB tarafından yapılır.
a) MİB G/Ç arabiriminin bayraklarını okumak için program koşturur.
Bu okuma sırasında MİB başka bir iş yapamaz (meşgul bekleme).
b) Veri aktarımını da MİB tarafından yapılır. Aktarılan veriler MİB'in üzerinden geçer.

Olumlu yanları:
Basittir: ek donanıma gerek duyulmaz.
Eğer MİB'in yapacak başka bir işi yoksa veya yapılan iş G/Ç bağımlı ise meşgul bekleme bir sorun oluşturmaz.
Bu tür sistemler için programlı aktarım uygun bir yöntemdir.

www.akademi.itu.edu.tr/buzluca
www.buzluca.info

Bilgisayar Mimarisi Lisans: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.tr>

2. Kesmeli G/Ç (Interrupt-Driven I/O):

Kesmeli yöntemde, MİB G/Ç arabirimini hazır olduğunda kesme isteği üretecek şekilde koşullar.

Olumlu yanı:
MİB sürekli G/Ç ara biriminin bayraklarını gözlemek zorunda kalmaz, meşgul bekleme yoktur.

G/Ç arabirimi çevre birimden (*peripheral*) veri alırken (veya gönderirken) MİB diğer programları çalıştırabilir.

G/Ç arabirimi hazır olduğunda MİB'e kesme isteği gönderir.

MİB kesme isteği geldiğinde o andaki programı bırakır, veri aktarımını yapan kesme hizmet programını (KHP) çalıştırır ve tekrar kaldığı programa geri döner.

Bu yöntemde MİB bayrakların durumunu kontrol etme işini yapmaz ancak veriler hâlâ MİB üzerinden geçerek (programla) aktarılır.

Olumsuz yanı:
Kesme işlemlerinin ek yükleri vardır; geri dönüş adresini ve durum bilgisini saklamak, kesme hizmet programının adresini almak gibi (Bölüm 4).

Bu işlemler kesme hizmet programına her gidişte kesme çevriminde (*interrupt cycle*) yapılır. Geri dönülürken de geri dönüş adresi ve durum bilgisi okunur.

Çok sık veri aktarımı yapılan uygulamalar için kesmeli yöntem uygun değildir.

www.akademi.itu.edu.tr/buzluca
www.buzluca.info

2005 - 2020 Feza BUZLUCA 3.7

Bilgisayar Mimarisi

3. Doğrudan Bellek Erişimi (Direct Memory Access - DMA):

Hem programlı aktarımda hem de kesmeli iletimde veri aktarımını yapmak MİB'in görevidir.

Bu yöntemlerde verilerin okunup yazılması için MİB'de program koşuturulur.

Doğrudan Bellek Erişimi (DMA) yönteminde ise ek bir donanım birimi olan doğrudan bellek erişimi denetçileri (**DMA controller**) (DMAC) kullanılır. DMAC, MİB gibi sistem yolunu kullanan ve bellek erişimi yapabilen bir birimdir. MİB veri aktarımına gerek duyduğunda denetçiyi koşullayarak hangi G/Ç ara birimi ile hangi bellek bölgesi arasında ne kadar veri aktarılacağını belirtir. Bu koşullamadan sonra G/Ç işlemlerinden DMAC sorumludur.

G/Ç birimi hazır olduğunda DMA denetçisi sistem yolunu MİB'den alarak G/Ç ara birimi ile bellek arasındaki veri aktarımını yapar.

Bu sırada MİB kendi iç işlerini (bellek erişimi gerektirmeyen) sürdürür. MİB ve DMA denetçisi sistem yolunu zaman paylaşımli kullanırlar (biri kullanmadığında diğeri alır; DMA denetçisi önceliklidir).

DMA büyük miktarda, yoğun veri aktarılan uygulamalar için uygundur. Ek donanım (DMAC) gerektirir.

Doğrudan bellek erişimi 5. bölümde ayrıntılı olarak açıklanacaktır.

www.akademi.itu.edu.tr/buzluca
www.buzluca.info

2005 - 2020 Feza BUZLUCA 3.8

Bilgisayar Mimarisi

Veri Aktarımı Yöntemleri Özeti:

Aşağıdaki tabloda hangi birimin G/Ç ara biriminin uygunluğunu gözlemlediği, hangisinin veri aktarımını gerçekleştirdiği gösterilmiştir.

Görev:	G/Ç arabirimini durumu gözlemek	G/Ç arabirimi ile bellek arasında veri aktarmak
Yöntem:	MİB (Program)	MİB (Program)
Programlı G/Ç	MİB (Program)	MİB (Program)
Kesmeli G/Ç	Kesme mekanizması	MİB (KHP)
DMA	DMAC	DMAC

www.akademi.itu.edu.tr/buzluca
www.buzluca.info

2005 - 2020 Feza BUZLUCA 3.9

Bilgisayar Mimarisi

3.4 Asenkron Veri Aktarımı:

Sorunlar:

- Kaynak (gönderen) veriyi gönderdi mi (Veri yolundaki veri geçerli mi)?
- Varış (alıcı) veriyi aldı mı (alıcı meşgul mü, uyum mu)?

1. Uyarmalı İletim (Strobe Control):

a) Kaynak başlatmalı uyarma:

Geçerli verinin ne kadar süre yolda kalacağı varış birimine göre önceden belirlenir. Gönderen, verinin alıcıya ulaşmış olduğunu bilemez.

b) Varış başlatmalı uyarma:

Verinin alıcı tarafından yoldan ne zaman örnekleneyeceği (alınacağı) kaynak birimin hızına göre önceden belirlenir. Alıcı, gönderenin veriyi gerçekten yola koyup koymadığını bilemez.

www.akademi.itu.edu.tr/buzluca
www.buzluca.info

2005 - 2020 Feza BUZLUCA 3.10

Bilgisayar Mimarisi

2. El Sıkışma (Handshaking):

a) Kaynak başlatmalı:

Kaynak, "Veri kabul" işareti gelinceye kadar veriyi yolda tutar. Arıza durumlarında sonsuz beklemeyi önlemek için zamanlayıcı kullanılır. Buna **zaman aşımı (time-out)** mekanizması denir.

b) Varış başlatmalı:

Varış, "Veri geçerli" gelinceye kadar bekler. **Zaman aşımı (time-out)** mekanizması burada da gereklidir.

www.akademi.itu.edu.tr/buzluca
www.buzluca.info

2005 - 2020 Feza BUZLUCA 3.11

Bilgisayar Mimarisi

3.5 MİB - Bellek (veya G/Ç Arabirimi) Arasında Veri Aktarımı:

Merkezi işlem birimleri de bellek erişiminde senkron ya da asenkron veri aktarım yöntemlerinden birini kullanırlar.

3.5.1 Senkron ve uyarmalı yol erişimi

MC6802'de okuma çevrimi:

Örneğin, MC 6802 mikroislemcisi bellek erişiminde uyarmalı (*strobe*) yöntemi kullanır ve erişim saat işareti (E) ile senkronlanır.

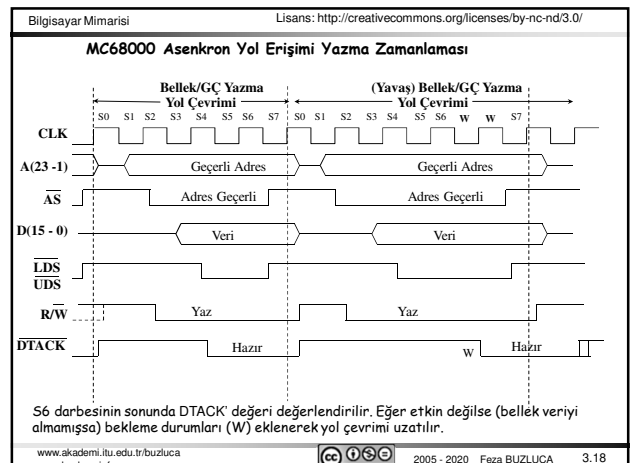
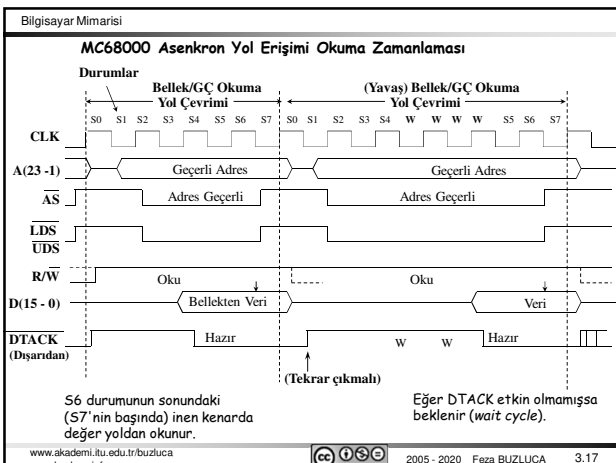
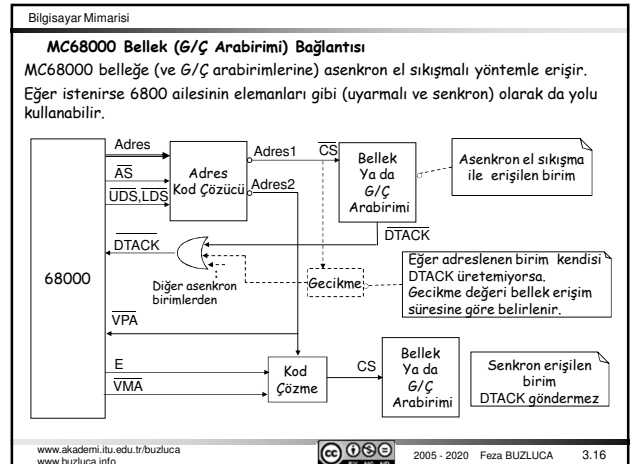
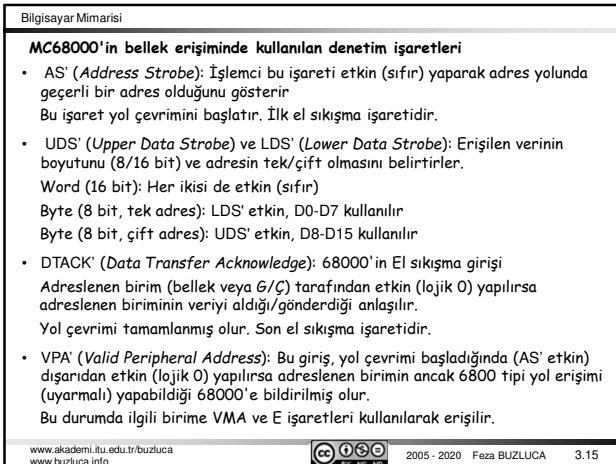
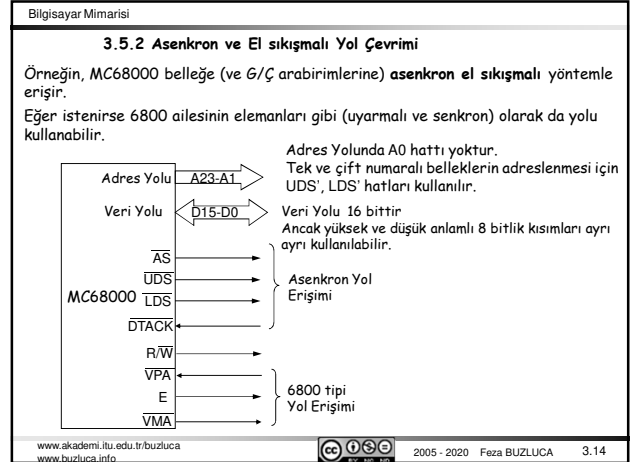
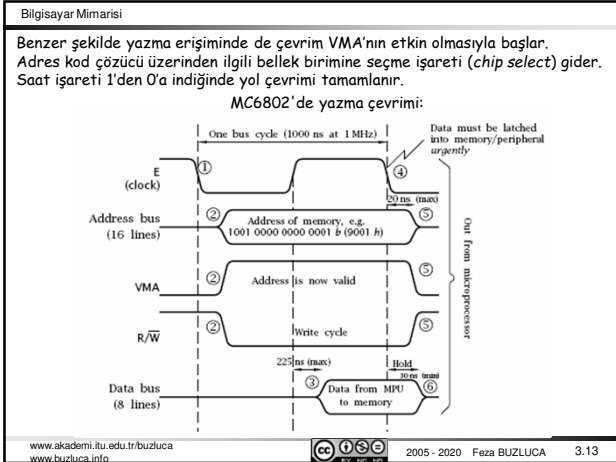
VMA (Valid Memory Address): Geçerli adres olduğunu belirtir ve erişimi başlatır (uyarma işareti).

Saat işareti 1'den 0'a indiğinde yol çevrimi tamamlanır.

Yandaki şekilde 6802'nin bellekten okuma işleminin zamanlama diyagramı gösterilmiştir.

www.akademi.itu.edu.tr/buzluca
www.buzluca.info

2005 - 2020 Feza BUZLUCA 3.12

Bilgisayar Mimarisi Lisans: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.tr>

Sonsuz Beklemeyi Önleme

Yol erişimindeki hatalara karşı önlem alabilmek için MC68000'in BERR' (Bus Error) girişi kullanılır. Bu giriş etkin (lojik 0) olduğunda 68000 o andaki yol çevrimini keser, yığına o andaki durumu ile ilgili bilgiler (son çıkarılan adres, yürütülmekte olan komut vb.) yazar ve belirli bir hizmet programına gider. BERR' ile ilgili işlemler "Sıra Dışı Durumlar" bölümünde açıklanacaktır. Sonsuz beklemeyi önlemek için 68000'in BERR' girişine aşağıdaki gibi bir sayıcı bağlanabilir. Eğer yol çevrimi beklenenden uzun sürerse (AS' etkin kalırsa) işlemciye BERR' gönderilir.

Örnekte 10'a (1010) kadar sayıyor (10µs)

www.akademi.itu.edu.tr/buzluca
www.buzluca.info

2005 - 2020 Feza BUZLUCA 3.19

Bilgisayar Mimarisi Lisans: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.tr>

MC68000'de 8/16 bitlik (tek/çift adreslere) erişim

MC68000 mikroişlemcisinin veri yolunun genişliği 16 bittir. Komutlar 8, 16 ya da 32 bitlik bellek erişimlerini gerektirmektedir. Bu nedenle 16 bitlik veri yoluna 8 bitlik bellekler paralel olarak bağlanır.

Hangi belleğin adresleneceğini belirtmek için MC68000 mikroişlemcisinin iki adet çıkışı bulunur: UDS' (Upper Data Strobe) ve LDS' (Lower Data Strobe). Adres yolunda A0 hattı yoktur.

UDS	LDS	D15-D8	D7-D0	Anlamı:
H	H	---	---	Bellek erişimi yok
H	L	---	Veri	Tek numaralı adrese byte erişimi A0 = 1
L	H	Veri	---	Çift numaralı adrese byte erişimi A0 = 0
L	L	Veri	Veri	Çift numaralı adrese word erişimi A0 = 0

www.akademi.itu.edu.tr/buzluca
www.buzluca.info

2005 - 2020 Feza BUZLUCA 3.20

Bilgisayar Mimarisi

Örnek:

Adres: (A ₀ dışarı çıkamaz)	A ₂₃ A ₂₂	...	A ₁	A ₀	UDS	LDS
MOVE.B (\$000000),D1	0	0	...	0	0	1
MOVE.B (\$000001),D1	0	0	...	0	1	0
MOVE.W (\$000000),D1	0	0	...	0	0	0
MOVE.W (\$000001),D1	0	0	...	0	0	0

Adres hatası. Sıra dışı durum (exception) oluşur.

www.akademi.itu.edu.tr/buzluca
www.buzluca.info

2005 - 2020 Feza BUZLUCA 3.21

Bilgisayar Mimarisi

Örnek:

Yandaki örnekte MC68000 mikroişlemcisine, bir adet seri iletişim arabirimi (MC6850), toplam 4Kx8'lik salt oku bellek (iki adet 2716) ve toplam 4Kx8'lik yaz oku bellek (iki adet 4016) bağlanmıştır. Hangi birimin adresleneceği A13 ve A12 adres hatları ile belirlenmektedir. Seri iletişim arabirimi (MC6850), mikroişlemciyle senkron olarak iletişim kurmaktadır (VMA ve E kullanılıyor). Not: Karşı taraftaki seri iletişim birimi ile asenkron olarak haberleşir. Bellekler ise mikroişlemci ile asenkron olarak haberleşmektedirler (AS ve DTACK kullanılır). ROM'lara yazma yapılmadığı için bu elemanların kod çözücülerine UDS/LDS hatlarının bağlanması sorun olmaz.

www.akademi.itu.edu.tr/buzluca
www.buzluca.info

2005 - 2020 Feza BUZLUCA 3.22

Bilgisayar Mimarisi

MC68000'de İşlev (Durum) Kodları:

MC68000 mikroişlemcisinin durumunu gösteren 3 bitlik bir çıkışı vardır: Function Codes Outputs: FC2, FC1, FC0.

Bu çıkışlar her yol çevriminde (AS' etkin olduğunda) geçerli değer alırlar ve mikroişlemcisinin durumunu dışarıya gönderirler.

FC2	FC1	FC0	Anlamı:
0	0	0	Tanımsız (Rezerve)
0	0	1	Kullanıcı Konumu, Veri erişimi (User Data)
0	1	0	Kullanıcı Konumu, Program erişimi (User Program)
0	1	1	Tanımsız (Rezerve)
1	0	0	Tanımsız (Rezerve)
1	0	1	Yönetici Konumu, Veri erişimi (Supervisor Data)
1	1	0	Yönetici Konumu, Program erişimi (Supervisor Program)
1	1	1	Kesme Kabul (Interrupt Acknowledge)

Bu çıkışları da adres kod çözmede uygun şekilde kullanarak değişik işlemler gerçekleştirmek mümkündür. Örneğin:

- Belli elemanlara ve adres bölgelerine sadece yönetici konumunda erişilmesine izin verilir.
- Program ve veri belleği ayrılabilir.

www.akademi.itu.edu.tr/buzluca
www.buzluca.info

2005 - 2020 Feza BUZLUCA 3.23

Bilgisayar Mimarisi Lisans: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.tr>

Örnek: Aynı adrese program ve veri belleklerinin yerleştirilmesi

Aşağıdaki örnekte MC68000'in FC0 çıkışı kullanılarak aynı adrese farklı iki bellek yerleştirilmiştir. Bellek gruplarından birincisi FC0=0 olduğunda (program erişimi), ikincisi ise FC0=1 olduğunda (veri erişimi) seçilmektedir.

www.akademi.itu.edu.tr/buzluca
www.buzluca.info

2005 - 2020 Feza BUZLUCA 3.24